

ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК:336.711 (477)

Зоряна ЛУЦИШИН, Тетяна ФРОЛОВА, Любов ЛУК'ЯНЕНКО

ІНВАРІАНТИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Проаналізовано тенденції розвитку банківського сектору економіки та основні показники діяльності банків в Україні, зокрема: структуру банківського сектору, формування активів, темпи приросту кредитного портфелю, частка проблемних кредитів, просторову структуру іноземного капіталу в банківській системі України, процес фондування, політику та рівень процентних ставок, перспективи та ризики у банківському секторі. Досліджено проблеми функціонування банківського сектору вітчизняної економіки, які набувають значного впливу на сучасному етапі економічного розвитку країни, так у 2014–2015 рр. українська економіка та банківський сектор пройшли найглибшу кризу за часів незалежності. З'ясовано, що спричинено це було масштабними структурними дисбалансами і підсилено військовим конфліктом та анексією Росії українських територій.

Аналіз стану вітчизняного банківського сектору дав змогу виявити основні проблеми, вирішення яких сприятиме підвищенню фінансової стійкості та надійності банківського сектору. Зроблено висновок, що приплив до банків коштів населення та бізнесу був основним фактором, що забезпечив підвищення ліквідності банківського сектору у 2016 р., а скасування обмежень на зняття гривневих вкладів та значне підвищення лімітів на зняття валютних вкладів негативно не вплинуло на динаміку депозитів. При цьому окреслились гострі суперечності між зростанням ролі вкладів фізичних осіб як джерел ресурсів банків з одного боку, та зниженням привабливості банківських депозитів як способу збереження і примноження заощаджень населення з іншого боку. Збільшення капіталу банками відбувалося переважно шляхом конвертації кредитів від акціонерів. Банківське кредитування залишається на відносно низькому рівні через низьку платоспроможність населення, закредитованість підприємств та досить жорсткі умови кредитування, неможливість реструктуризації кредитів чи можливих варіантів відтермінування виплат тощо. Виявлено, що однією з найбільш вагомих проблем банківської системи є значна девальвація гривні, яка була зумовлена становищем на валютному ринку. Здійснений аналіз функціонування банківського сектору економіки України дав можливість виокремити його перспективи та окреслити інваріанти подальшого розвитку.

Ключові слова: банк, банківський сектор, банківська система, іноземний капітал, капіталізація, кризовий стан, політична нестабільність, девальвація.

JEL: E50, G21

Постановка проблеми. Банківський сектор набув настільки важливого значення і настільки швидко впливає на стан національної економіки, що його справедливо можна віднести до рангу стратегічних, поряд із тими проблемами, які можуть суттєво змінити чи навіть дезорієнтувати економіку України. Зростання обсягів зовнішніх запозичень і нарощування зовнішнього боргу значно послаблюють банківську систему України. Їх обслуговування і, відповідно, фінансування унеможлиблює активізацію інвестиційних процесів через нестачу фінансових ресурсів. Вкрай малими та недостатніми для підтримки національної грошової одиниці залишаються золотовалютні резерви в Україні, нестача яких зумовлює високі девальваційні ризики, які дестабілізують банківську систему і змушують керівництво НБУ приймати іноді недостатньо виважені рішення, які, як виявляється надалі, посилюють кризову ситуацію та стали більш дерегулятивними, ніж регулятивними [1]. У зв'язку із вищевикладеним, необхідним і надзвичайно актуальним питанням є оцінка стану банківської системи України та виявлення проблем, можливі напрями зменшення негативних впливів і перспективи її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Банківська система України увійшла в 2016 рік з невирішеними проблемами 2014–2015 рр. Значна девальвація гривні, спад в економіці, військові дії на східному регіоні та анексія АР Крим, недостатній рівень корпоративного управління, відсутнє належне регулювання та ефективний нагляд, що призвело до стрімкого зростання кількості установ, які не виконували та й не мали намірів виконувати функції класичних фінансових посередників, а лише обслуговували фінансові потреби пов'язані із ними бізнесі, що у сукупності зумовило погіршення якості кредитного портфелю банків. Банківська система України виявилась найбільш вразливою до поточної економічної кризи. Скорочення виробництва, інфляційний тиск на економіку, зниження інвестиційної активності, втрата основного ринку збуту ускладнили функціонування всієї системи. Банківська система сьогодні не виконує своє основне завдання, оскільки не фінансує і не кредитує реальний сектор економіки.

За офіційними даними НБУ станом на 1 травня 2016 р., з 109 працюючих банків (що мають ліцензію) в Україні 42 фінансові установи – з іноземним капіталом (на 1 січня 2015 р. – 51 банк з іноземним капіталом з 163 працюючих), у тому числі 19 – зі 100-відсотковим іноземним капіталом (на 1 червня 2016 р. – 16). Таким чином, за 9 років кількість банків, які мають банківську ліцензію, зменшилось на 66 банків або 37,7%, з них з іноземним капіталом на 5 банків або на 10,6%, частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків знизилась з 35 % у 2007 р. до 32,5% у 2014 р., але зросла у 2015 р. до 43,3%, а за 5 місяців 2016 р. – до 45,9% (табл. 1). З початку 2014 р. 84 банки було виведено з ринку. На них сукупно припадає більше 30% активів банківського сектору¹.

Аналізуючи просторову структуру іноземного капіталу в банківській системі України за країнами походження (рис. 1), варто зазначити, що впродовж останніх кількох років спостерігається швидке зростання частки російських інвесторів, яке підкріплюється геополітичними цілями їхніх власників: “Якби прихід росіян на український ринок ґрунтувався виключно на економічних інтересах, навряд чи інвестори в особі держави

¹ Від початку 2015 року НБУ зобов'язав банки розкрити своїх реальних власників. Банківська система є прозорою з точки зору доступності інформації про кінцевих бенефіціарів, а вкладники при такій системі краще розуміють, хто несе відповідальність за банкрутство банків. Чотири банки, які вчасно не розкрили справжніх власників, було виведено з цього ринку від початку 2016 року.

та нафтових магнатів північно-східного сусіда продовжували б активно вкладати кошти у нерентабельний банківський бізнес. Адже показники рентабельності капіталу (ROE) російських банків більше нагадують динаміку ROE покинутих західними інвесторами банків, ніж криві рентабельності європейських установ, котрі залишилися на ринку” [3].

Таблиця 1

Динаміка кількості банків на території України, в тому числі із іноземним капіталом за 2008 – 2015 рр.

Назва показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	На 01.05. 2016
Кількість банків, які мають банківську ліцензію	175	184	182	176	176	176	180	163	117	109
з них з іноземним капіталом	47	53	51	55	53	53	49	51	41	42
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	17	17	18	20	22	22	19	19	17	16
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5	34,0	32,5	43,3	45,9

Примітка. Наведено за офіційними даними НБУ.
 Побудовано авторами за даними [2]

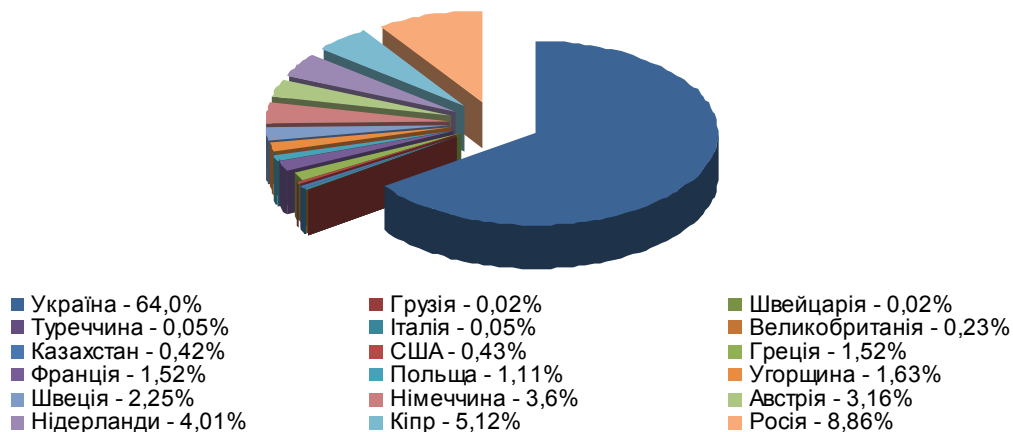

Рис. 1. Структура капіталу банківської системи України

Джерело. Побудовано авторами за даними [4, 5]

Що ж до частки іноземного капіталу в банківській системі України загалом, то можна зазначити, що вона зростала до 2011 р. включно, а з 2012 р. спостерігався спад. Така тенденція викликала занепокоєння, оскільки з України йдуть банки, головні акціонери яких знаходяться в економічно розвинутих європейських країнах. На їхнє місце приходять українські та російські установи, які не мають тривалої стабільності й високої довіри. Цей чинник викликає занепокоєння з приводу здатності банківської системи протистояти системним кризам [6]. Але станом на 1 травня 2016 р. спостерігаємо зростання частки іноземного капіталу в банківській системі України до 45,9% (рис. 2).

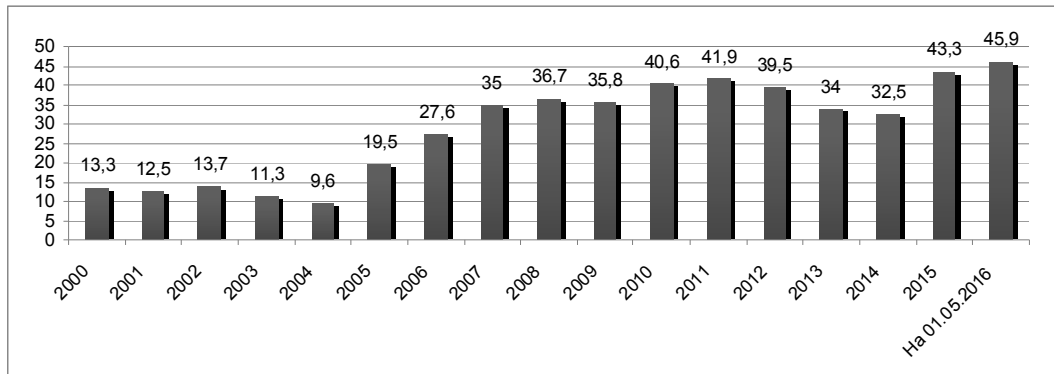

Рис. 2. Частка іноземного капіталу в банківській системі України, %

Джерело. Побудовано авторами за даними [7]

Станом на 01.10.2015 р. у сукупному статутному капіталі банківської системи України половину (50%) займають банки з іноземним капіталом, включаючи частку (21%) банків з російським капіталом. Ринок активів на 59% належить банкам з іноземним капіталом, з них 15% – банкам з російським капіталом. Державні банки контролюють 28% активів, банки з приватним українським капіталом – 13%.

У структурі кредитування економіки банки з іноземним капіталом мають домінуючу частку 67% (включаючи частку 19% банків з російським капіталом); державні банки – 19%; банки з приватним українським капіталом – 14%.

Державні банки, які мають велику частку статутного капіталу (40%) та майже 30% від обсягу залучення ресурсів на ринку недостатньо активно займаються своєю прямою функцією – кредитуванням, а екстенсивно використовуються державою для фінансування дефіциту бюджету через викуп ОВДП.

Найбільша частка ресурсів (59%), які кваліфікуються як зобов'язання перед вкладниками та іншими кредиторами, акумульована банками з іноземним капіталом, в тому числі 16% – банками з російським капіталом. Частка зобов'язань державних банків становить 29%, частка банків з приватним українським капіталом – 12% [8].

Масштаби банківського сектору України до 2013 р. істотно зростали, але з 2014 р. ситуація різко змінилася. Проаналізуємо загальні ресурси банківської системи України за 2007–2015 рр., які розраховано на основі статистичних даних, присутніх у річних звітах Національного банку України (табл. 2). Протягом досліджуваного періоду загальні ресурси (активи) банків України збільшилися з 594545 млн. грн. наприкінці 2007 р. до 1254385 млн. грн. наприкінці 2015 р., тобто на 659840 млн. грн. (на 111,0%). У структурі загальних активів переважають кредити – більше 80%. Нарощення активів відбувалося переважно в національній валюті. Протягом 2015 р. їхній обсяг зменшився на 4,7% (на 62467 млн. грн.) – до 1254385 млн. грн.

Загальний обсяг зобов'язань банків зріс за 9 років з 529817 млн. грн. до 1150672 млн. грн., тобто на 620855 млн. грн. (на 117,2%). При чому в 2015 р., в порівнянні з 2014 р., відбулося зменшення зобов'язань на 418157 млн. грн. – станом на кінець 2014 р. вони становили 1168829 млн. грн. Частка зобов'язань банків за досліджуваний період зросла на 2,6%. Власний капітал банків за досліджуваний період збільшився з 64728 млн. грн. до 103713 млн. грн., тобто на 38985 млн. грн. (на 60,2%). Зауважимо, що протягом 2015 р. їхній обсяг зменшився на 29,9% (на 44310 млн. грн.) – до 103713

млн. грн., а питома вага в загальних активах станом на 01.01.2016 р. становила 8,3%, що на 2,6 менше результату 2007 р.

Таблиця 2

Ресурси банківської системи України за 2007–2015 рр.

Показники	Роки									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	На 01.06.2016
Власний капітал банків, млн. грн.	64728	119263	115175	137725	155487	169320	192599	148023	103713	139833
Частка власного капіталу у структурі ресурсів, %	10,9	12,9	13,1	14,6	14,8	15,0	15,1	11,2	8,3	11,2
Зобов'язання банків (залучені кошти фізичних та юридичних осіб), млн. грн.	529817	806823	765127	804363	898793	957872	1085496	1168829	1150672	1111529
Частка зобов'язань банків у структурі ресурсів, %	89,1	87,1	86,9	85,4	85,2	85,0	84,9	88,8	91,7	88,8
Всього ресурсів, млн. грн.	594545	926086	880302	942088	1054280	1127192	1278095	1316852	1254385	1251362

Джерело. Побудовано авторами за даними [7]

Темпи приросту основних показників діяльності банків України у 2007–2015 рр. наведено на рис. 3, які ілюструють значне зниження темпів приросту загальних активів (з 55,8% у 2008 р. до -4,7% у 2015 р.), зобов'язань (з 52,3% у 2008 р. до (-1,6)% у 2015 р.) і власного капіталу (з 84,3 % у 2008 р. до (-29,9)% у 2015 р.). Такий значний спад спричинено, по-перше, світовою фінансовою кризою, а по-друге, складною політичною ситуацією та військовими діями на сході країни та анексією АР Крим. Позитивна ситуація щодо поступового нарощування темпів приросту зазначених показників спостерігається з 2010 по 2013 рр. із незначним зниження показників у 2012 р.

Порівняльний аналіз тенденцій зміни обсягів капіталу та активів банків України за період 2007–2015 рр. свідчить, що в умовах високих темпів зростання обсягу активів банки не змогли забезпечити адекватне нарощування обсягів капіталу, внаслідок чого проявилась негативна тенденція відставання темпів зростання капіталу від темпів зростання активів та підвищився ризик зростання диспропорцій в розвитку банківської системи.

Однак зміна загальних активів банківської системи протягом звітного періоду само собою ще не є критерієм її високої надійності й привабливості для інвесторів і вкладників. Значно важливішою є спроможність банківської системи ефективно використовувати наявні активи. Тому доцільно розглянути їх структуру.

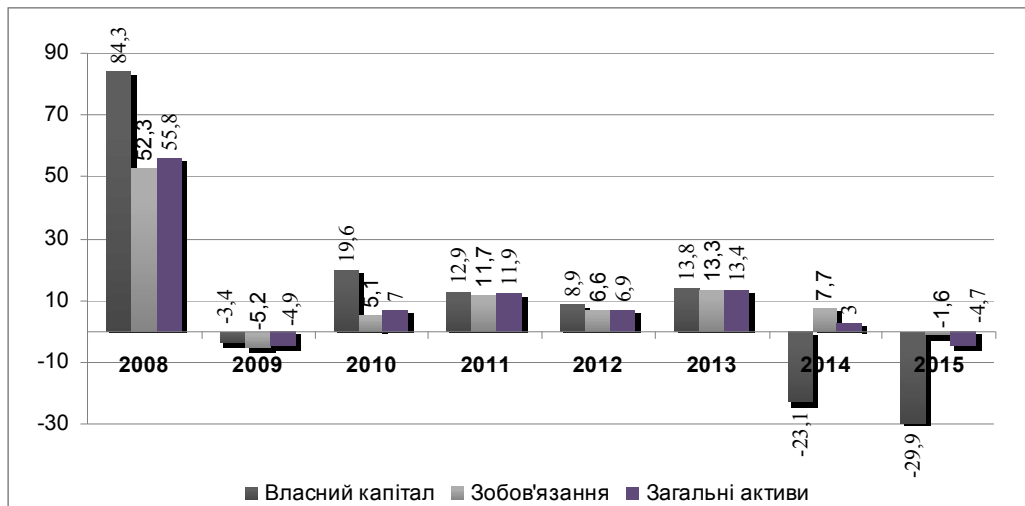

Рис. 3. Темпи приросту основних показників діяльності банків України у 2007–2015 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [9]

Структура активів банківської системи України у 2007–2015 рр. залишалась практично незмінною (рис. 4). Але при цьому структура активів банківської системи демонструє, що кредити населенню в 2015 р. склали 12,1%, що на 1,5% менше попереднього року, а кредити реальному сектору – майже 62,7%, які навпаки збільшилися на 1,7%, тобто суб'єктам господарювання надається досить значний обсяг кредитів, але вони, в основному, спрямовуються на поточні цілі.

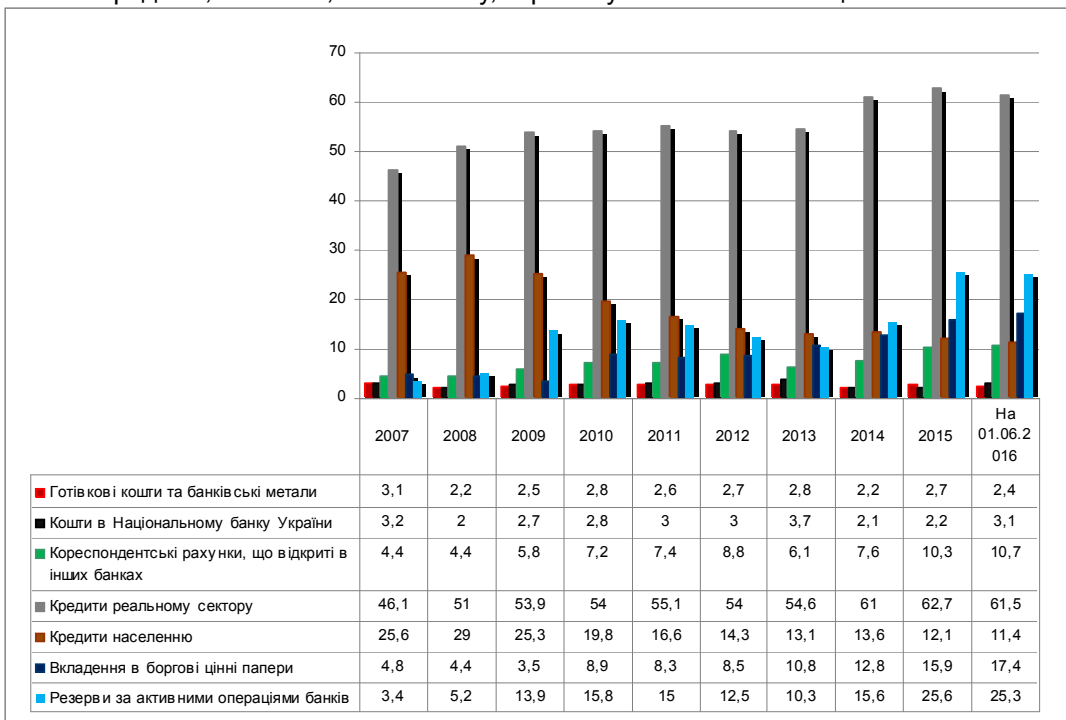

Рис. 4. Структура активів банківської системи України у 2007–2015 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Кредитування залишалось стриманим через збереження високих кредитних ризиків, низьку платоспроможність позичальників та усе ще жорсткі умови кредитування. Заявлена банками частка проблемних кредитів протягом періоду зростає та становила 30,6% на 01.09.2016 р. Зберігається значний розрив у визнаних проблемних кредитах між банками I та II групи (близько 13% портфеля) та банками з іноземним капіталом (38% портфеля). Це свідчить, як зазначають в НБУ, що частина банків з українським капіталом зволікає з визнанням кредитів проблемними та відповідним формуванням резервів.

Разом з тим, на тлі масштабної девальвації гривні, зниження економічної активності суттєво збільшилися резерви за активними операціями банків у структурі активів. За період з 2014 р. вони зростає на 10%, що тягне за собою значні витрати.

Аналіз структури пасивів банківської системи (табл. 3) свідчить, що капітал становить 11–15%, кошти підприємств – 13–27%, депозити фізичних осіб – 23–33%. Таким чином, майже третину потенційних інвестиційних ресурсів надають банкам безпосередньо громадяни.

Таблиця 3

Структура пасивів банківської системи України, %

Показники	Роки									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	На 01.06.2016
Капітал	11,6	12,9	13,1	14,6	14,8	15,0	15,1	11,2	8,3	11,2
Зобов'язання банків	88,4	87,1	86,9	85,4	85,2	85,0	84,9	88,8	91,7	88,8
Кошти суб'єктів господарювання	18,7	15,5	13,1	15,3	17,6	18,0	18,4	19,8	25,3	27,0
Кошти фізичних осіб	27,3	23,0	23,8	28,3	29,0	32,3	33,9	31,6	31,0	31,2

Джерело: побудовано авторами даними [7, 10, 11]

Болючим питанням наразі залишається мобілізація фінансових ресурсів у банківському секторі. Підкреслимо, що заощадження населення, трансформовані в банківські депозити, відіграють винятково важливу роль у формуванні ресурсної бази вітчизняних банків (рис. 5).

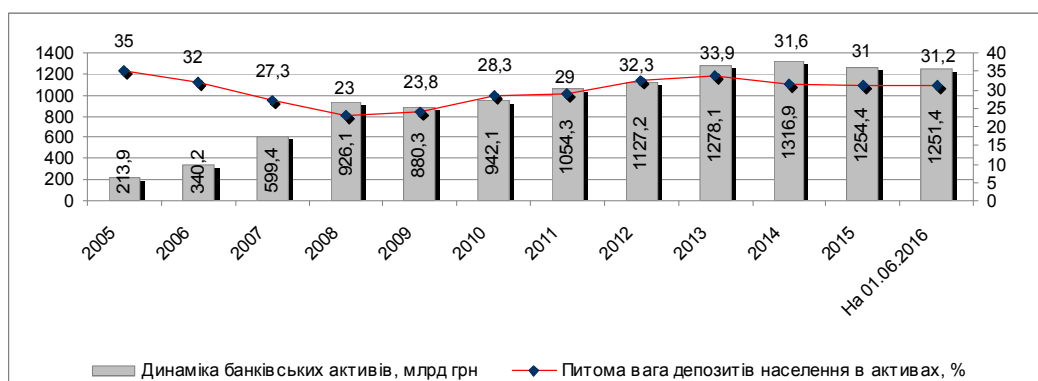

Рис 5. Роль депозитів фізичних осіб у формуванні активів українських банків впродовж 2007–2015 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [7, 10, 11]

Починаючи із 2009 р., їх значимість як джерела формування банківських активів систематично посилюється. Зокрема, ретроспективний аналіз динаміки активів вітчизняних банків та питомої ваги депозитних вкладів фізичних осіб як джерела їх формування протягом 2005–2015 рр. дозволив виокремити дві протилежні тенденції, що послідовно змінили одна одну впродовж досліджуваного періоду часу. Перша із них тривала протягом 2005–2009 рр. Даний етап характеризувався систематичним скороченням ролі депозитів вкладників як джерела формування банківських ресурсів. За цей час питома вага депозитів населення відносно банківських активів скоротилась з 35% до 23,8% у 2009 р., що стало найнижчим показником за останні десять років. Широка доступність дешевих ресурсів з міжнародних фінансових ринків, що активно залучались банками через емісію євробондів та IPO, а також прагнення іноземних банківських груп до нарощування капіталізації своїх дочірніх структур в Україні [12] зумовили падіння інтересу вітчизняних банків до роботи з вкладниками та суттєво знизили значимість депозитів фізичних осіб як джерела банківських ресурсів. Подальші зміни зовнішнього фінансового середовища, каталізатором яких стала глобальна фінансово-економічна криза, змусили банки України переглянути свою стратегію відносно роботи із залучення коштів населення та формування ресурсної бази саме за рахунок даного джерела [13].

З 2010 р. і по сьогоднішній день частка депозитів населення у формуванні банківських активів постійно зростала та досягла за підсумками 2015 р. 31%. При цьому варто підкреслити, що зростання питомої ваги депозитів фізичних осіб у банківських активах у 2015 р. відбулося навіть на тлі скорочення обсягу самих активів (із 1316,9 млрд. грн. – у 2014 р. до 1254,4 млрд. грн. – у 2015 р.). Зазначений факт вказує на все більш гостру залежність ресурсів банківської системи від коштів населення і дозволяє констатувати, що сталість депозитів вкладників-фізичних осіб на сучасному етапі є ключовою передумовою підтримки ресурсної стійкості та стабільності всієї банківської системи України. За 5 місяців 2016 р. тенденція до зростання залежності ресурсів українських банків від депозитів фізичних осіб лише поглибилась, а частка депозитів населення відносно активів банків станом на 01.06.2016 р. досягла 31,2%. Частка коштів населення та бізнесу у зобов'язаннях банків зросла за вісім місяців із 64% до 69,8%. Триває відновлення депозитів: кошти населення у банках, що були платоспроможними на кінець серпня 2016 р., зросли, за даними НБУ, за вісім місяців на 4,8% у національній валюті та 1,9% в іноземній валюті.

На противагу цьому, для самого населення в Україні депозити банків стають все менш привабливим засобом збереження і примноження заощаджень. Так, якщо напередодні фінансової кризи із накопичених населенням за 2000–2008 рр. заощаджень більш ніж 77% були розміщені на депозитах у банках, то до 2013 р. цей показник знизився до 50% [14].

У зв'язку з подальшим загостренням ситуації в Україні у 2014 р., негативні тенденції із залучення заощаджень населення до банків лише прискорились. У результаті чого на кінець 2014 р. лише 43,2% із накопичених за 2000–2014 рр. заощаджень знаходились на депозитах, тоді як решта 56,8% накопичених заощаджень перебували поза межами банківської системи, являючи собою, по суті, потенційний, однак на даний момент недоступний для українських банків, ресурс. Протягом 1-го кварталу 2015 р. накопичена частка заощаджень населення, поміщена на депозити у банках, становила 47%. Однак даний факт пов'язаний не зі збільшенням заощаджень (обсяг яких, за попередніми оцінками НБУ, склав близько нуля) та їх більш активним

розміщенням на депозитах, а із переоцінкою вартості валютних депозитів громадян у гривневому еквіваленті.

Таким чином, на теперішній час чітко окреслились гострі суперечності між зростанням ролі вкладів фізичних осіб як джерел ресурсів банків з одного боку, та зниженням привабливості банківських депозитів як способу збереження і примноження заощаджень населення, з іншого боку. Безумовно, значною мірою вказані суперечності лежать у площині загальної нестабільності в Україні. Стрімке економічне падіння, хитка ситуація у зоні АТО та відсутність впевнених прогнозів по тривалості й гостроті конфлікту, що відбувається на тлі девальвації гривні, зростання цін, скорочення зайнятості населення та падіння реальних доходів. Це основні фактори загальної дії, які перешкоджають притоку заощаджень населення до банків [15].

Розвиток банківської системи уповільнився під впливом нестабільності гривні. Протягом досліджуваного періоду маємо ситуацію, коли депозити домашніх господарств значно перевищують кредити, видані цій частині економічних суб'єктів. Це можна пояснити тим, що населення, переживши економічну кризу, втратило бажання брати кредити, а у зв'язку з нарощенням своїх доходів спрямовували ці заощадження у вигляді депозитних вкладень до банків. Але починаючи з 2014 р. ситуація загострилася, темпи приросту депозитів фізичних осіб скоротилися до 4,0% у 2014 р. та 6,6% – у 2015 р. (рис. 6)

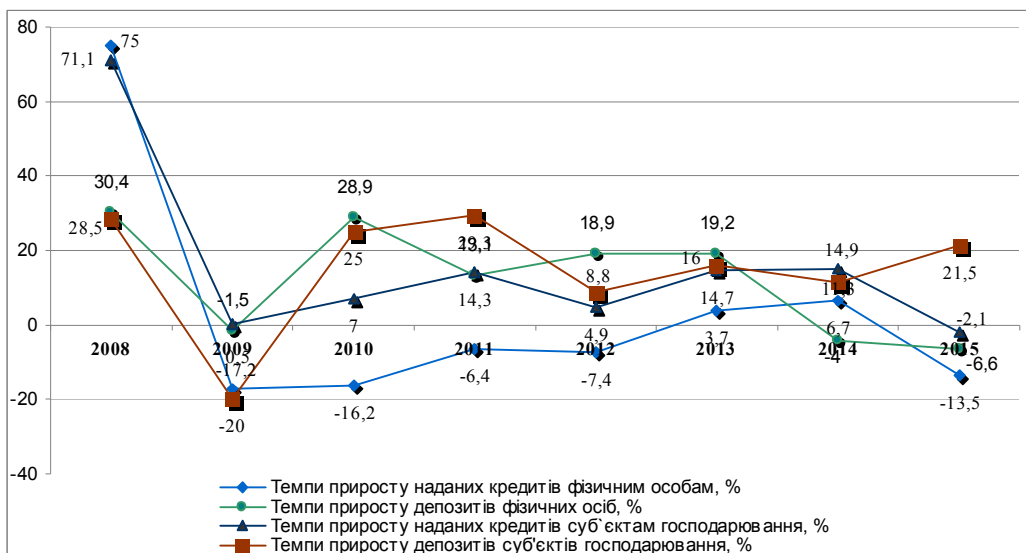

Рис. 6. Динаміка темпів приросту наданих кредитів та залучених депозитів за період з 2008–2015 рр., %

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Погіршення соціально-економічної ситуації, зокрема збідніння населення негативно відобразилося не тільки на депозитній діяльності банків, а й на кредитній. У порівнянні з 2014 р., темпи приросту наданих кредитів скоротилися до 13,5%. Така ж ситуація спостерігається і у сфері кредитування суб'єктів господарювання, відсоток кредитування яких знизився з 14,9% у 2014 р. до 2,1% – у 2015 р.

У цілому, по Україні в 2015 р. 81% виданих кредитів отримали нефінансові корпорації, 2% – інші фінансові корпорації, близько 0% – сектор загального державного

управління, 17% – інші сектори економіки. Найбільша частка кредитів на початок жовтня 2015 р. (близько 91%) належить господарським товариствам, причому як у національній, так і в іноземній валюті, близько 8% – підприємствам, решта – іншим формам господарювання. За видами економічної діяльності у 2015 р. спостерігався наступний розподіл кредитних ресурсів: 33,48% – оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; 25,09% – переробна промисловість, 9,27% – операції з нерухомим майном; 6,14% – сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство; 5,73% – професійна, наукова та технічна діяльність; 5,26% – будівництво; решта – інші види діяльності [16].

Серед найбільш вагомих проблем банківської системи є значна девальвація гривні. Високі темпи девальвації гривні були зумовлені становищем на валютному ринку. Ситуація, що склалася унаслідок відмови Національного банку у 2014 р. від багаторічної де-факто прив'язки курсу гривні до долара США, через що відбувся перехід від стабільного до гнучкого обмінного курсу гривні, зумовленого такими ринковими чинниками, як попитом та пропозицією, гривня стала некерованою. За оцінками експертів, такий крок був необачним, оскільки він майже зруйнував фінансову систему, так як економічна система не була готова до гідних компенсаторів курсової волатильності. Навіть НБУ сам себе розкритикував наприкінці 2014 р., про що свідчить рішення Ради НБУ № 30 від 17 грудня 2014 року, в якому керівництво критикувалось і засуджувалось за "ситуативне прийняття рішень у здійсненні монетарної політики, що стало одним із факторів створення надмірного попиту на іноземну валюту на міжбанківському ринку та значною мірою призвело до різкого знецінення гривні" [7].

На рис. 7 наведено динаміку доходів та витрат банків України та фінансового результату їх діяльності.

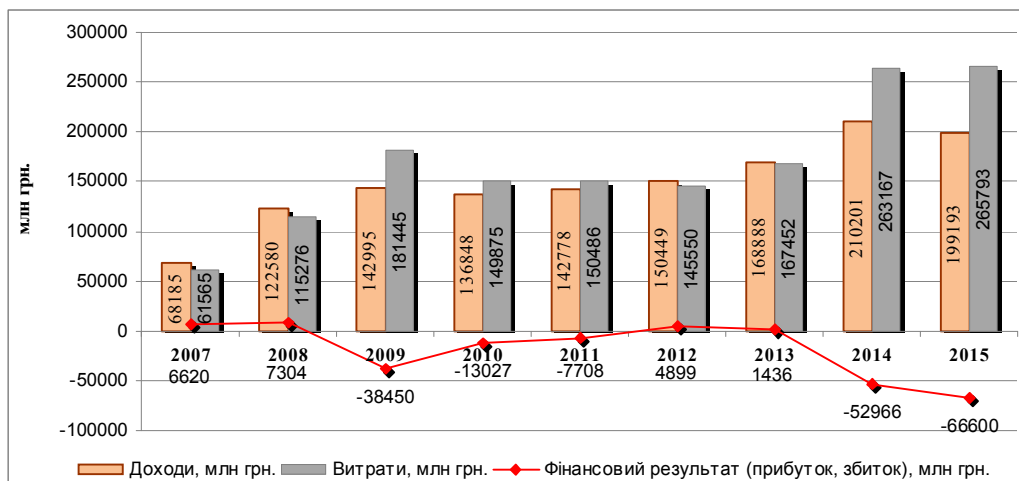

Рис. 7. Доходи, витрати та фінансові результати банків України у 2007–2015 рр., млн. грн.

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Як бачимо, у 2009–2011 рр. банки працювали збитково, оскільки цей період характеризується глибокою фінансовою кризою в країні. У 2009 р. збитки перевищили 38 млрд. грн. і зменшились до 7,7 млрд. грн. у 2011 р. У 2012–2013 рр. ситуація покращилась, діяльність банківської системи була прибутковою, але вже у 2014–2015 рр. знову зросли збитки банків і перевищили 66 млрд. грн. Станом на 1.06.2015 р.

збитки склали більш як 82 млрд. грн. Така ситуація пояснюється збитками банківської системи у зв'язку із закриттям відділень у АР Крим та Луганській і Донецькій областях, нестійким фінансовим станом у країні, політичною та економічною нестабільністю, падінням довіри населення як до банківської системи, так і до державного управління в цілому.

Аналіз складу доходів банків за IV квартал 2015 р. дає можливість зробити низку висновків, зокрема найбільшу частку доходу складають процентні доходи – у I кварталі 2015 р. їх частка складала 55%, у II кварталі – 68%, а у III – 72%, що свідчить про значну роль кредитної діяльності у забезпеченні прибутковості банківської системи України (рис. 8).

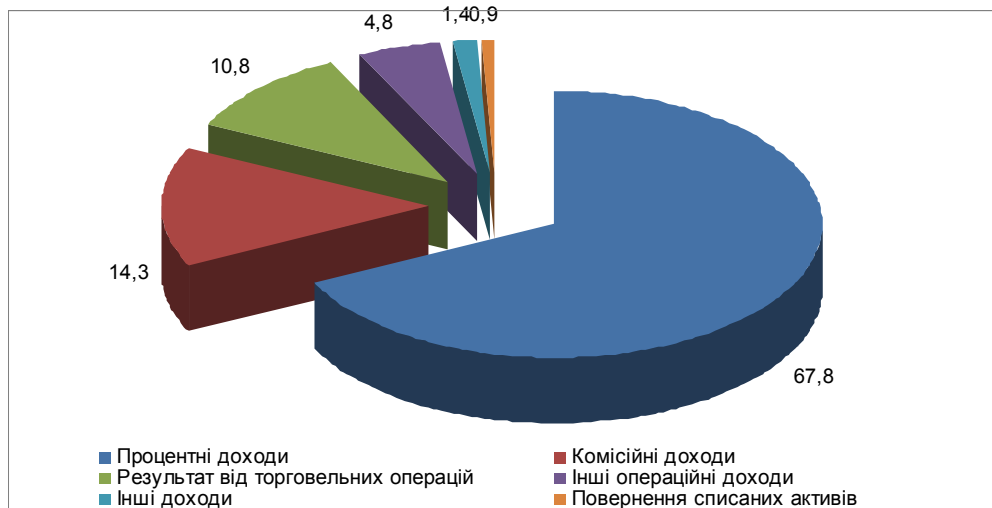

Рис. 8. Структура доходів банків України за 2015 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Сукупний вплив негативних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на діяльність вітчизняної банківської системи в цілому та конкретних банків зокрема, призвів до виявлення таких тенденцій, як системне зниження прибутковості на фоні підвищення загальної ризикованості банківської діяльності (рис.9). Так, частка проблемних активів в активах банківської системи виросла майже до 24,3% та становила близько 226375,6 млн. дол. США на 01.06.2016 р.

Показник достатності регулятивного капіталу знизився в 2015 р. до 12,74%. В той же час даний показник має широких діапазон значень для різних банків та становить менше 10% для деяких крупних банків.

Найбільше занепокоєння викликає показник рентабельності капіталу банків. Протягом 2012–2103 рр. після від'ємної рентабельності капіталу у 2009–2011 рр. вона була позитивною, 3,03 та 0,81% відповідно. За результатами 2014 р. рентабельність капіталу знизилася до -30,46%, а за перші місяці 2015 р. впала до критичного показника – 232%. Як відзначається у матеріалах “Банківська система 2015: виклики та перспективи”, підготовлених до парламентських слухань на тему “Про шляхи стабілізації банківської системи України”, значні збитки банківського сектору спричинило підвищення обсягів відрахувань у резерви на можливі втрати від активних операцій внаслідок погіршення кредитного портфеля через зовнішні шоки. Тільки за 2014 рік банки здійснили відрахувань у резерви на суму 103 млрд. гривень. Це стало

визначальним чинником зниження ефективності банківської системи [17]. Отже, рівень використання ресурсів і капіталу банками є вкрай низьким, що потребує визначення негайних антикризових заходів для запобігання подальшого руйнування банківської системи, без відродження якої економічний розвиток країни буде неможливим.

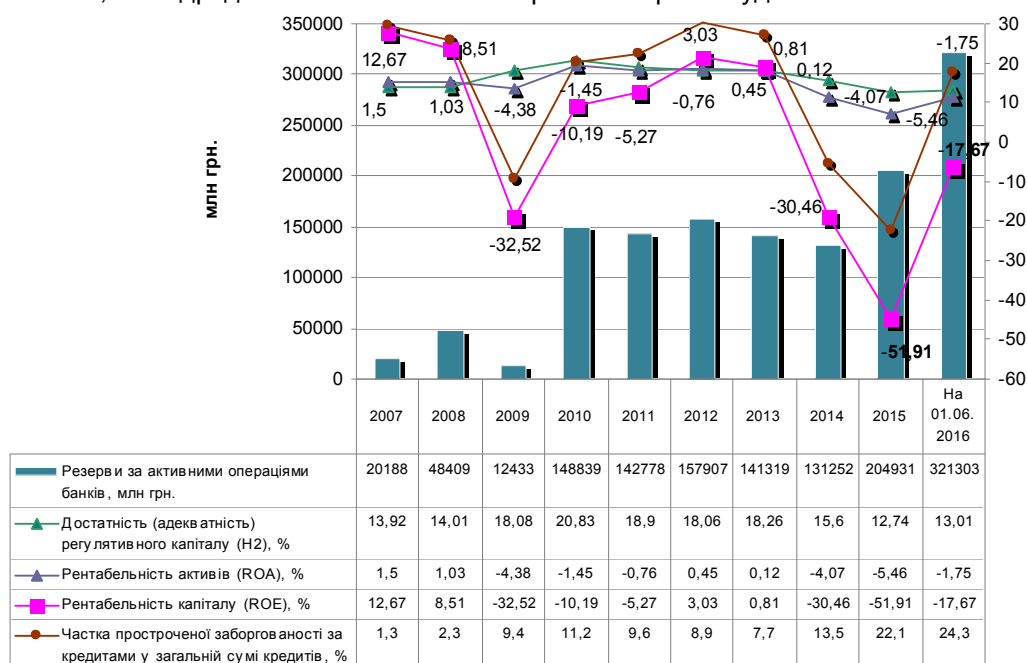

Рис. 9. Динаміка прибутковості капіталу та активів по банківському сектору України за 2007–2015 рр.

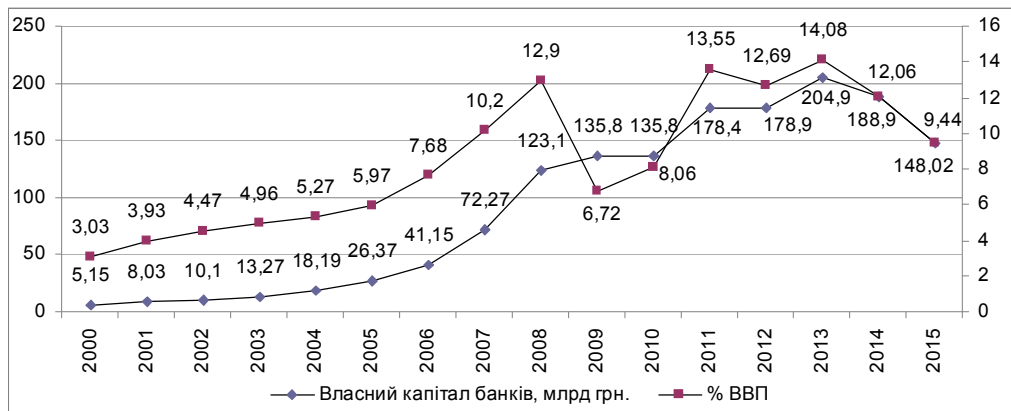
Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Аналіз динаміки одного з головних показників, які характеризують ефективність банківської діяльності, – прибутковості активів (ROA) показує, що протягом 2007–2011 рр. його значення в банківській системі України систематично та досить стрімко знижується. У 2012–2013 рр. ситуація щодо показника прибутковості активів ілюструє незначну позитивну тенденцію, але у 2014–2015 рр. набирає обертів та значно скорочується, що характеризується падінням попиту на кредити.

Розрахунки свідчать, що в умовах високих темпів зростання обсягу активів банки не змогли забезпечити адекватне нарощення обсягів капіталу внаслідок чого проявилась негативна тенденція відставання темпів зростання капіталу від темпів зростання активів та підвищився ризик зростання диспропорцій в розвитку банківської системи. Причинами відставання є недостатнє приділення банками уваги проблемі нарощування капіталу адекватно ризикам та обсягам діяльності, а також погіршення структури активів внаслідок збільшення частки високоризикових операцій. Така незбалансованість створює як загрозу зниження фінансової стійкості банків, так і обмеження можливостей для стабільного розвитку банків та позитивного впливу на структурні перетворення в економіці.

Значне перевищення темпів зростання активів банків України, порівняно з темпами зростання їхнього капіталу, перетворили проблему капіталізації банків, яка раніше мала адміністративний характер в економічну проблему, основним індикатором рівня капіталізації банків є відношення сукупного банківського капіталу до ВВП (рис. 10).

Для забезпечення підвищення рівня капіталізації банківської системи необхідно забезпечити випереджаюче зростання капіталу банківської системи порівняно зі зростанням ВВП країни.

**Рис. 10. Капіталізація банківської системи України
01.01.2000 – 01.01.2015 рр.**

Джерело: побудовано авторами за даними [18]

Можна стверджувати, що економіка України офіційно увійшла в рецесію наприкінці 2012 р. внаслідок падіння ВВП та розвивається у вкрай складних умовах, які зумовлюють значні ризики, нестабільність та невизначеність фінансово-економічної ситуації. Проблема ускладнюється ще і тим, що у таких умовах керівництво країни та НБУ опинилися перед складним вибором щодо регулюючих дій, прийняття яких в окремих випадках є недоцільним та неефективним, що посилює кризову ситуацію.

Аналіз стану вітчизняного банківського сектору дав змогу виявити основні проблеми, вирішення яких сприятиме підвищенню фінансової стійкості та надійності банківського сектору. До таких проблем можна віднести: високі темпи інфляції та девальвація національної грошової одиниці відносно долара США, що посилює вразливість банківської системи; недостатній рівень капіталізації та концентрації банківського капіталу; збільшення частки проблемних кредитів у кредитному портфелі; суттєве зростання заборгованості за кредитами та їх неповернення; скорочення частки іноземного капіталу в статутному капіталі банків; високий рівень доларизації банківської системи підвищує залежність банків від коливань курсів іноземних валют; непопулярні регулятивні рішення НБУ; зниження показників розвитку та погіршення ситуації у реальному секторі економіки; корупція у банківській системі; погіршення соціально-економічної ситуації – зростання безробіття та зменшення реальних доходів населення на фоні високих темпів інфляції спричинило зростання споживчих витрат та зменшення обсягу заощаджень, що призвело до звуження внутрішнього ринку.

Для стабілізації банківської системи та її подальшого ефективного розвитку потрібні системні заходи, які мають включати: прискорення реформування валютно-курсової, монетарної та бюджетно-фіскальної політик усіх секторів економіки; пошук механізмів та інструментів уповільнення інфляційно-девальваційних процесів; скасування адміністративних заходів, запроваджених у терміновому порядку для стримання тиску на платіжний баланс; розробку та запровадження дієвих механізмів управління банківськими ризиками, впровадження нових підходів до оцінки банками кредитного ризику та ризику неповернення, пошук інструментів їх мінімізації; державне сприяння урегулюванню питань валютних кредитів та роботи банків з проблемною

заборгованістю; удосконалення нормативно-правових актів та прийняття необхідних для забезпечення належних інституційних умов відновлення банківської системи з урахуванням рекомендацій Базельського комітету та вимог директив ЄС; проведення систематичного стратегічного аналізу умов функціонування банківської системи та розробці на цій основі адаптивних (антикризових) заходів; системні заходи, спрямовані на підвищення рентабельності активів та капіталу; подальше виведення з ринку проблемних неплатоспроможних банків; удосконалення підходів до регулювання операцій банків з пов'язаними особами та виявлення реальних обсягів операцій з ними і вжиття заходів, спрямованих на їх зменшення; активізацію банківського маркетингу для покращення іміджу банківського сектору, розвитку ринку банківських послуг, пошук резервів підвищення доходів банків саме через надання банківських послуг та розроблення дієвої концепції макропруденційного регулювання.

Список використаних джерел

1. Рошило В. І. Ключові проблеми банківської системи в сучасних умовах / В. І. Рошило // *Гроші, фінанси, кредит*. – 2015. – Вип. II (58). – С. 153–163.
2. Національний банк України: Офіційне інтернет-представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=98788&cat_id=37650/.
3. Корнилюк Р. Іноземні банки в Україні: виживають сильніші / Р. Корнилюк // *Реальна економіка*, 30.01.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://real-economy.com.ua/publication/22/33205.html>.
4. Довідник банківських установ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/bankdict/search>.
5. Інформація про власників істотної участі у банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=51343>.
6. Відхід з України іноземних банків знижує стійкість банківської системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=3902.
7. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
8. Стратегія розвитку банківської системи України 2016–2020 рр. “Подолання кризи, стабільність національної валюти і банківської системи та економічне зростання” (Проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.scribd.com/doc/309476989/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83-%D0%91%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8-2016-2020>.
9. Річний звіт Національного банку України за 2000-2015 рр. [Електронний ресурс] / Департамент статистики та звітності Генерального економічного департаменту Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
10. Бюлетень Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
11. Вісник Національного банку України. – 2014. – № 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>.

12. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: моногр. / О. І. Барановський. – К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2009. – 754 с.
13. Міщенко В. Організація залучення заощаджень населення на основі випуску казначейських зобов'язань України / В. Міщенко, В. Жупанин // Фінанси України. – 2008. – № 2. – С. 44–58.
14. Доходи та витрати населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Вядрова І. М. Формування ресурсної бази банків на основі заощаджень населення: теоретичні аспекти та українські реалії / І. М. Вядрова, І. О. Добровольська // Бізнес-інформ. – 2015. – № 9. – С. 307.
16. Карпець О. С. Оцінка і аналіз сучасного стану ринку банківських кредитів в Україні / О. С. Карпець, І. М. Чуйко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 5. – С. 10–15.
17. Банківська система 2015: виклики та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14741673>.
18. Бюлетень НБУ. – 2015. – № 12.
19. Огляд банківського сектору. – Національний банк України. – Жовтень 2016. – Вип. 1.

References

1. Roshlyo V. I. Kliuchovi problemy bankiv's'koi systemy v suchasnykh umovakh [The key problems of banking system at the current stage]. *Hroshi, finansy, kredyt – Money, finance, credit*, 2015, Issue II (58), pp. 153–163 [in Ukrainian].
2. Natsional'nyi bank Ukrainy: Ofitsijne internet-predstavnytstvo [National Bank of Ukraine: Official website], from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=98788&cat_id=37650 [in Ukrainian].
3. Kornyluk R. Inozemni banky v Ukraini: vyzhyvaiut' syl'nishi [Foreign banks in Ukraine: survival of the fittest]. *Real'na ekonomika – Real economy*, 30.01.2013, from <http://real-economy.com.ua/publication/22/33205.html> [in Ukrainian].
4. Dovidnyk bankiv's'kykh ustanov Ukrainy [Reference guide of Ukraine's banking institutions], from <http://www.bank.gov.ua/control/uk/bankdict/search> [in Ukrainian].
5. Informatsiia pro vlasnykiv istotnoi uchasti u banku [Data on major shareholders in the bank], from <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=51343> [in Ukrainian].
6. Vidkhid z Ukrainy inozemnykh bankiv znyzhuie stijkist' bankiv's'koi systemy [Exit of foreign banks from Ukraine is weakening the resilience of the banking system], from http://www.razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=3902 [in Ukrainian].
7. Osnovni pokaznyky diial'nosti bankiv Ukrainy [The main indicators of Ukrainian banks' performance], from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
8. Stratehiia rozvytku bankiv's'koi systemy Ukrainy 2016–2020 “Podolannia kryzy, stabil'nist' natsional'noi valiuty i bankiv's'koi systemy ta ekonomichne zrostanttia” (Proekt) [The Strategy for the Ukrainian Banking System Development 2016 – 2020 “Overcoming the crisis, the stability of the currency and banking system and economic growth” (Draft)], from <https://ru.scribd.com/doc/309476989/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83-%D0%91%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8-2016-2020> [in Ukrainian].

9. Richnyj zvit Natsional'noho banku Ukrainy za 2000–2015rr [Annual report of the National bank of Ukraine for 2000–2015]. *Departament statystyky ta zvitnosti Heneral'noho ekonomichnoho departamentu Natsional'noho banku Ukrainy – Department of statistics and reports of the General Economic Department of the National Bank of Ukraine*, from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
10. Biuletyn' Natsional'noho banku Ukrainy [The Bulletin of the National Bank of Ukraine], from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
11. Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy [The Herald of the National Bank of Ukraine], 2014, No. 12, from <http://bank.gov.ua> [in Ukrainian].
12. Baranovs'kyj O. I. Finansovi kryzy: peredumovy, naslidky i shliakhy zapobihannia : monohrafiia [Financial crises: drivers, consequences and ways to avoid: monograph]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.- ekon. un-t, 2009, 754 p. [in Ukrainian].
13. Mischenko V., Zhupanyyn V. Orhanizatsiia zaluchennia zaoschadzhen' naseleennia na osnovi vypusku kaznachejs'kykh zobov'iazan' Ukrainy [Attraction of people's savings through issuance of treasury bills of Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 2008, No. 2, pp. 44–58 [in Ukrainian].
14. Dokhody ta vytraty naseleennia [Income and expenditure of the population], from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
15. Viadrova I. M., Dobrovol's'ka I. O. Formuvannia resursnoi bazy bankiv na osnovi zaoschadzhen' naseleennia: teoretychni aspekty ta ukrains'ki realia [Formation of the resource base of banks based on savings: theoretical aspects and Ukrainian realities]. *Biznes-inform – Business-inform*, 2015, No. 9, p. 307 [in Ukrainian].
16. Karpets' O. S., Chujko I. M. Otsinka i analiz suchasnoho stanu rynku bankivs'kykh kredyiv v Ukraini [Evaluation and analysis of the current state of the market of bank loans in Ukraine]. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu – Scientific Herald of Uzhhorod National University*, 2015, Issue 5, pp. 10–15 [in Ukrainian].
17. Bankivs'ka systema 2015: vyklyky ta perspektyvy [Banking system: challenges and perspectives], from <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14741673> [in Ukrainian].
18. Biuletyn' NBU [Bulletin of the NBU], 2015, No. 12 [in Ukrainian].
19. Ohliad bankivs'koho sektoru [Review of the banking sector]. *Natsional'nyj bank Ukrainy – the National Bank of Ukraine*, October 2016, Issue 1 [in Ukrainian].

Редакція отримала матеріал 22 вересня 2016 р.